

4. Васильєв Г.Ю. Підтримка міжнародної безпеки – глобальна проблема людства. *Вісник НУ «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2014. № 2. С. 155–166.

5. Хвіст В. Функції та форми участі міжнародних організацій у врегулюванні міжнародних конфліктів. *Acta de Historia & Politica Saeculum XXI*. 2022. С. 36–45.

6. Окладна М.Г., Перевалова Л.В., Самусєва К.В. Превентивна дипломатія ООН як інструмент попередження конфліктів. *Право та інновації*. 2021. № 4(36). С. 165–170.

7. Степаненко К.В. Поняття, ознаки та види міжнародних судових установ. *Альманах міжнародного права*. 2020. Вип. 23. С. 46–54.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-607-5-19>

ІДЕЇ ПРАВ ЛЮДИНИ У КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ ПІД ЧАС ВІЙНИ 1949 РОКУ

Лисик Володимир Михайлович

кандидат юридичних наук, доцент,

Львівський національний університет імені Івана Франка

м. Львів, Україна

Прийняття 12 серпня 1949 року Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни (IV Женевська конвенція) ознаменувало фундаментальну трансформацію міжнародного гуманітарного права (МГП), значення якої виходить далеко за межі простої кодифікації. До середини ХХ ст. право збройних конфліктів (право війни) розвивалося переважно як міждержавне регуляторне право – система норм, покликана впорядкувати ведення воєнних дій між суверенними державами, встановити баланс між воєнною необхідністю та гуманністю, визначити дозволені засоби і методи ведення війни. Попередні Женевські конвенції, починаючи з Конвенції 1864 року, стосувалися захисту поранених та хворих, згодом – військовополонених, тобто тих осіб, які безпосередньо належали до збройних сил воюючих сторін. Цивільне населення як окрема категорія захищених осіб залишалося поза межами конвенційного регулювання. Як зазначав Г. Лаутерпахт у своєму аналізі: якщо перші три Конвенції лише переглядали та розширювали договори, що вже існували, то четверта Конвенція охоплювала цілком нову сферу, не охоплену Гаазькими конвенціями [3, р. 369].

Друга світова війна стала каталізатором цієї зміни парадигми. Масові злочини проти цивільного населення – Голокост, систематичні бомбардування міст, депортації, примусова праця та етнічні чистки – оголили кричущу прогалину: відсутність будь-якого механізму захисту цивільних осіб, які опинилися під владою ворожої держави. Досвід тотальної війни створив політичні та моральні передумови, за яких аргументи на користь прав людини змогли проникнути у традиційно державоцентричне та мілітарно орієнтоване право збройних конфліктів [6, р. 558–559]. Саме ці історичні події зумовили появу принципово нового міжнародного договору, який не просто доповнив існуючу систему, а змінив її загальну логіку – перемістивши фокус з регулювання відносин між воюючими державами на захист прав індивіда. Тобто саме IV Женевська конвенція 1949 року являє собою точку біфуркації в розвитку МПП, у якій відбувся перехід від міждержавної моделі права збройних конфліктів до людиноцентричної моделі, в основу якої покладено ідею невід'ємної гідності людської особи. Цей перехід не був випадковим побічним продуктом нормотворчості – він відображав глибинну зміну правового мислення, яку Т. Мерон охарактеризував терміном «гуманізація гуманітарного права». На його думку, саме Женевські конвенції 1949 р. стали втіленням повоєнних змін, які змістили парадигму багатьох аспектів МПП від міждержавного архетипу до гомоцентричної системи [4, р. 243].

Нормативний зміст IV Женевської конвенції підтверджує цю характеристику. Конвенція встановлює розгорнуту систему прав захищених осіб, зокрема ст. 27 проголошує, що захищені особи мають право за будь-яких обставин на повагу до їхньої особи, честі, сімейних прав, релігійних переконань та обрядів, звичаїв та традицій; з ними слід поводитися гуманно і захищати від будь-яких актів насильства або залякування. Ця формула є, по суті, декларацією прав людини, вбудованою в тканину МПП. Саме тому Г. Лаутерпахт описав IV Конвенцію як «справжню загальну декларацію прав людини» у сфері збройного конфлікту, підкресливши, що на відміну від Загальної декларації прав людини 1948 року, яка мала рекомендаційний характер, Конвенція встановлювала юридично обов'язкові права та обов'язки [3, р. 362].

Особливого значення набуває ст. 8, яка закріплює принцип невідчужуваності прав захищених осіб: жодна захищена особа не може відмовитися (частково чи повністю) від прав, наданих їй цією Конвенцією. Цей принцип є безпрецедентним для міжнародного права середини ХХ століття: він констатує, що права, закріплені Конвенцією, не є предметом угоди між державами, а невід'ємними правами індивіда. Такий підхід фундаментально відрізняється від попередньої парадигми,

в якій права та обов'язки у сфері права війни належали виключно державам, а не індивідам.

Не менш революційним є закріплений у Конвенції режим окупації (ст. 47–78), який накладає на окупаційну державу розгорнуту систему позитивних зобов'язань щодо цивільного населення окупованої території. Так, ст. 49 забороняє примусові індивідуальні чи масові переміщення та депортації захищених осіб з окупованої території; ст. 53 забороняє руйнування рухомого чи нерухомого майна, за винятком випадків абсолютної воєнної необхідності; ст. 64 зобов'язує окупаційну державу залишити в силі кримінальне законодавство окупованої території. Ці норми перетворюють окупаційну державу з носія абсолютної влади на суб'єкт, який обтяжений обов'язком захищати.

Окремої уваги заслуговує спільна ст. 3. Ж. Пікте у своєму Коментарі 1958 року охарактеризував цю статтю як «конвенцію в мініатюрі» – самостійний мінімальний стандарт гуманного поводження, застосовний до збройних конфліктів неміжнародного характеру [5, р. 34]. Значення цієї статті полягає в тому, що вона вперше в історії міжнародного договірних права поширила гуманітарні зобов'язання на ситуації неміжнародних збройних конфліктів, традиційно віднесені до виключної внутрішньої компетенції держав. Слід відзначити безпрецедентність цього нормативного рішення: Конвенція покладає зобов'язання гуманного поводження навіть у конфліктах, які не мають міжнародного характеру, і навіть якщо сторони конфлікту не є сторонами Конвенції – що є цікавим прикладом покладення зобов'язань на утворення, які зазвичай не є суб'єктами міжнародного права. Ця нормативна інновація, яку пізніше Міжнародний Суд ООН у справі «Нікарагуа проти США» (1986) визнав відображенням «елементарних міркувань гуманності»[1, пара 218], становить один із найяскравіших проявів проникнення ідеї прав людини в МГП.

Важливо підкреслити, що злам 1949 р. був не лише техніко-юридичним явищем, він мав глибокий філософський вимір. Спільна ст. 1, яка зобов'язує Високі Договірні Сторони «поважати і забезпечувати повагу» до Конвенції «за всіх обставин», являє собою аналог зобов'язання у сфері прав людини в межах МГП. Формулювання «за всіх обставин» означає безумовність зобов'язань: вони не залежать від взаємності, від поведінки противника, від характеру конфлікту. Ця безумовність становить принципову різницю порівняно з попередньою моделлю права війни, яка ґрунтувалася на засадах взаємності та двостороннього договірних підходу. Таким чином, норми Конвенції 1949 р. є підтвердженням принципів, які поважаються заради них самих, серією безумовних зобов'язань кожної з Договірних Сторін щодо інших.

Водночас було б спрощенням стверджувати, що розробники Конвенцій 1949 р. свідомо і послідовно оперували категоріями прав людини. Як показав Р. Кольб у своєму дослідженні 1998 року, Загальна декларація прав людини (грудень 1948) та Женевські конвенції (серпень 1949) розроблялися «у майже повному взаємному невіданні» – МГП та міжнародне право прав людини (МППЛ) були «чітко і повністю розділені, інтелектуально та на практиці» [2, р. 411-412]. Посилання на права людини під час розробки Конвенцій 1949 р. були рідкісними і здебільшого побіжними. Це можна пояснити двома чинниками: по-перше, МГП все ще сприймалося як право війни, а не як гуманітарне право; по-друге, МППЛ у 1949 р. ще перебувало у стадії становлення (як позитивне право).

Проте, як переконливо доводить Бойд ван Дейк на основі архівних досліджень, «правозахисне мислення» відіграло «критичну роль у трансформації гуманітарного права» – не як ретроспективна інтерпретаційна лінза, застосована десятиліттями пізніше, а як активна інтелектуальна сила, що формувала зміст Конвенцій у процесі переговорів [6, р. 553-554]. Цей висновок має принципове значення для розуміння природи парадигмального зламу: людиноцентричний характер IV Конвенції був не випадковим побічним продуктом, а свідомим, хоча й не завжди артикульованим у правозахисній термінології, вибором.

Отже, IV Женевська конвенція 1949 року реалізувала парадигмальний перехід у системі МГП за кількома вимірами. По-перше, вона вперше в історії міжнародного договірного права встановила комплексний режим захисту цивільного населення, створивши систему індивідуальних прав, невідчужуваних навіть за згодою самих захищених осіб. По-друге, вона трансформувала телеологію МГП: від суто регуляторної функції (впорядкування ведення війни) до захисної (забезпечення прав особи в умовах збройного конфлікту). По-третє, через спільну ст. 3 – поширила мінімальні гуманітарні стандарти на неміжнародні збройні конфлікти, подолавши бар'єр державного суверенітету. По-четверте, через спільну ст. 1 – встановила безумовний характер гуманітарних зобов'язань, відмовившись від принципу взаємності. Усе це свідчить, що у 1949 році МГП інкорпоровало в свою нормативну тканину центральну ідею міжнародного права прав людини – ідею абсолютної цінності людської гідності, яка не може бути анульована жодними обставинами, навіть військовою необхідністю в умовах збройного конфлікту. Саме в цій точці МГП та МППЛ, попри їхню інституційну автономність, почали діяти комплементарно, утворюючи єдиний механізм захисту людської особи.

Література

1. International Court of Justice. Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America). Merits, Judgment of 27 June 1986 // I.C.J. Reports. 1986. P. 14–150.
2. Kolb R. The Relationship between International Humanitarian Law and Human Rights Law: A Brief History of the 1948 Universal Declaration of Human Rights and the 1949 Geneva Conventions // International Review of the Red Cross. 1998. No. 324. P. 409–419.
3. Lauterpacht H. The Problem of the Revision of the Law of War // British Year Book of International Law. 1952. Vol. 29. P. 360–382.
4. Meron T. The Humanization of Humanitarian Law // American Journal of International Law. 2000. Vol. 94, № 2. P. 239–278. DOI: 10.2307/2555292.
5. Pictet J. S. (ed.). Commentary on the Geneva Conventions of 12 August 1949. Vol. IV: Geneva Convention Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War. Geneva: ICRC, 1958. P. 34.
6. Van Dijk B. Human Rights in War: On the Entangled Foundations of the 1949 Geneva Conventions // American Journal of International Law. 2018. Vol. 112, № 4. P. 553–582.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-607-5-20>

ВПЛИВ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ НА ДОБРОБУТ ПРАЦІВНИКІВ: ЗАРУБІЖНА НАУКОВА ПОЛЕМІКА

Луценко Олена Євгенівна

кандидатка юридичних наук, доцентка,

доцентка кафедри трудового права

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

м. Харків, Україна

Нещодавнє зарубіжне галузеве опитування показує, що інтеграція штучного інтелекту (далі – ШІ) досягла значного рівня: приблизно 78% організацій уже використовують цю технологію щонайменше в одній зі своїх бізнес-функцій. Водночас показник упровадження генеративного штучного інтелекту (*Gen AI*) зафіксовано на рівні 72% [1]. Така динамічна експансія використання ШІ зумовлює суттєві зміни в операційних процесах, параметрах умов праці та характері професійної діяльності працівників [2, с. 1189]. Наприклад, компанії, такі як *IBM, Unilever, Microsoft і Softbank*, використовують можливості емоційної аналітики ШІ для цілей рекрутингу [3, с. 80], а також для моніторингу